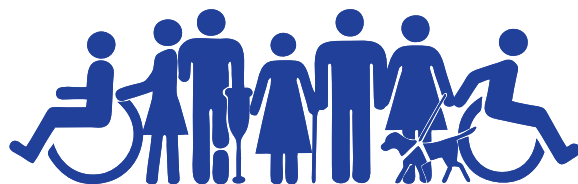

RAPORT DE MONITORIZARE

A ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN 28 SEPTEMBRIE 2025
PRIN PRISMA DIMENSIUNII DE DIZABILITATE

RAPORT DE MONITORIZARE

A ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN 28 SEPTEMBRIE 2025 PRIN PRISMA DIMENSIUNII DE DIZABILITATE

Această misiune de evaluare este realizată în cadrul proiectul „Alegeri libere și incluzive – precondiție pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și pentru o democrație funcțională în Republica Moldova”, implementat de Alianța INFONET și susținut financiar de Fundația Est-Europeană din resursele oferite de Suedia. Opiniile exprimate în această publicație aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Fundației Est-Europene și Suediei.

CUPRINS

INTRODUCERE	3
I. MONITORIZAREA PROCESULUI ELECTORAL	4
1. Accesibilitate infrastructurală	4
2. Accesibilitatea informațională	5
3. Evenimente și campanie electorală	6
4. Prezența și reprezentarea persoanelor cu dizabilități	8
5. Accesibilitatea pe rețelele de socializare	9
6. Alte aspecte relevante	10
Concluzii generale ale monitorizării procesului electoral	11
II. MONITORIZAREA ZILEI SCRUTINULUI	12
1. Accesul fizic în secțiile de votare	12
2. Accesibilitatea informațională	13
3. Interacțiunea cu membrii birourilor electorale	14
4. Votul prin urna mobilă și participarea alegătorilor cu dizabilități	14
5. Vocea alegătorilor cu dizabilități	15
CONCLUZII GENERALE	19
RECOMANDĂRI	20

INTRODUCERE

Dreptul la vot reprezintă unul dintre elementele fundamentale ale democrației și ale egalității între cetățeni. El îi oferă fiecărei persoane posibilitatea de a participa, în mod liber și egal, la luarea deciziilor care determină direcția de dezvoltare a societății și îi influențează viața. Constituția Republicii Moldova garantează acest drept tuturor cetățenilor care au împlinit vârsta de 18 ani prin principiul sufragiului universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Pentru persoanele cu dizabilități, exercitarea acestui drept nu înseamnă doar participarea la un proces electoral, ci și afirmarea deplină a calității lor de cetățeni egali în drepturi. Accesul la vot, în condiții de demnitate, autonomie și confidențialitate, este o componentă esențială a incluziunii sociale și a respectului față de diversitate.

Cu toate acestea, în practică, numeroase bariere – fizice, informaționale și atitudinale – continuă să limiteze participarea persoanelor cu dizabilități la procesul electoral. Lipsa infrastructurii accesibile, insuficiența materialelor în formate adaptate și lipsa instruirii personalului electoral reflectă o problemă sistemică ce necesită soluții concrete și durabile.

Observarea procesului electoral din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități are, așadar, o importanță majoră. Ea nu vizează doar respectarea formală a dreptului la vot, ci și calitatea reală a accesului, respectul pentru diversitate și capacitatea instituțiilor statului de a asigura participarea egală a tuturor cetățenilor.

Alianța INFONET, membră a Coaliției pentru Alegeri Libere și Corecte, în cadrul Campaniei „Acces la vot pentru toți”, în parteneriat cu circa 10 organizații neguvernamentale și grupuri de inițiativă, au monitorizat Alegerile Parlamentare din 28.09.2025 din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități.

În luna **septembrie 2025**, **zece observatori** din tot atâtea raioane ale țării – **Edineț, Glodeni, Fălești, municipiile Bălți și Chișinău, Florești, Criuleni, Căușeni, Cantemir și Cahul** – au fost implicați într-un amplu exercițiu de **monitorizare a procesului electoral**, inclusiv în **ziua scrutinului**. Scopul principal al activității a fost evaluarea modului în care **partidele politice și candidații** respectă principiile de **accesibilitate și incluziune**, cu accent pe **drepturile persoanelor cu dizabilități fizice, de vedere sau intelectuale**.

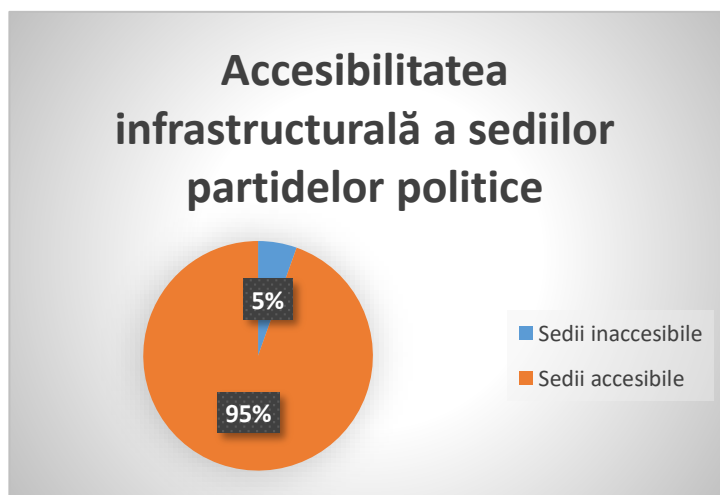
I. MONITORIZAREA PROCESULUI ELECTORAL

Pe parcursul desfășurării misiunii de observare, observatorii au vizitat **55 de sedii ale partidelor politice**, au documentat peste **16 evenimente electorale** (dezbateri, lansări de campanie, întâlniri publice) și au analizat conținutul publicat de candidați pe **rețelele de socializare**. Constatările din teren conturează o imagine de ansamblu asupra barierelor, dar și asupra unor pași mici în direcția incluziunii.

1. Accesibilitate infrastructurală

Din totalul de **55 de sedii vizitate** în perioada de observare, doar **3** au prezentat elemente funcționale de accesibilitate pentru persoanele cu dizabilități: un sediu în **Edineț (Partidul Acțiune și Solidaritate - PAS)**, cu intrare la nivelul solului și rampă conformă, unul în **Florești (Respect Moldova)**, unde accesul a fost asigurat printr-o rampă solidă și ușă largă, și unul în **Bălți (MAN)**, amplasat la parter, cu ușă contrastantă și fără praguri înalte.

Celelalte **52 de sedii** au fost considerate **inaccesibile**. Problemele constatate au fost recurente în toate raioanele monitorizate și relevă lipsa implementării standardelor minime de accesibilitate a sediilor. Printre deficiențele cele mai frecvente s-au numărat:

- scări abrupte și praguri înalte**, care fac imposibil accesul utilizatorilor de fotolii rulante sau al persoanelor cu mobilitate redusă;
- rampe improvizate**, cu unghi de înclinare excesiv sau lipsite de balustrade, montate adesea doar pentru „decor”, dar nu utilizabile în siguranță;
- uși înguste și lipsa contrastului vizual**, ceea ce îngreunează orientarea persoanelor cu deficiențe de vedere;
- sedii amplasate la etaje superioare**, fără lifturi, platforme de ridicare sau alte soluții tehnice care să permită accesul independent.

În ansamblu, observațiile din teren confirmă că infrastructura politică și administrativă din majoritatea localităților nu este încă pregătită să asigure participarea egală a tuturor cetățenilor, inclusiv a persoanelor cu dizabilități, în procesele electorale și civice.

2. Accesibilitatea informațională

În perioada de monitorizare, observatorii au analizat diversitatea și calitatea materialelor electorale puse la dispoziția alegătorilor de către partidele politice (PAS, PSRM, MAN, ALDE, CUB, Respect Moldova, Partidul Nostru, Blocul Alternativa ș.a.). Analiza a scos în evidență **numeroase limite în accesibilitatea informației**, mai ales pentru persoanele cu dizabilități de vedere, auz sau intelectuale.

Materialele tipărite în presă, cum ar fi **ziarele și publicațiile scrise**, au conținut texte lungi, dense și tehnice, cu **fonturi mici și spațiere redusă**, greu de parcurs chiar și pentru persoanele fără deficiențe de vedere. Limbajul utilizat a fost adesea academic, cu termeni specifici din domeniul politic sau juridic, ceea ce a făcut ca persoanele cu dizabilități intelectuale sau dificultăți de învățare să nu poată înțelege integral conținutul. Niciunul dintre ziarurile analizate nu a avut versiuni cu font mărit sau adaptat pentru cititorii cu deficiențe de vedere.

Pliantele și afișele electorale s-au dovedit a fi mai **prietenoase vizual**, utilizând imagini, culori contrastante și mesaje scurte. Totuși, eficiența lor rămâne limitată: în multe cazuri, informația este superficială, orientată spre sloganuri și nu oferă claritate asupra programelor sau promisiunilor electorale. Deși unele pliante (de ex., PAS, Respect Moldova) folosesc culori contrastante și texte lizibile, lipsa unui limbaj ușor de citit și de înțeles face ca aceste materiale să fie inaccesibile persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Analiza paginilor oficiale ale partidelor pe rețelele sociale (Facebook, Instagram, YouTube) arată o **lipsă generală a adaptărilor de accesibilitate digitală**. Doar unele filiale locale ale partidelor PAS și PSRM au postat materiale video cu subtitrări parțiale. Nu au fost identificate descrieri alternative (alt-text) pentru imagini, iar contrastul cromatic între text și fundal este adesea insuficient. Persoanele cu deficiențe de vedere nu beneficiază de variante audio, iar cele cu deficiențe de auz nu dispun de traduceri în limbaj mimico-gestual. De asemenea, limbajul utilizat în postări este deseori complicat, cu fraze lungi și termeni tehnici, ceea ce îngreunează înțelegerea pentru persoanele cu dificultăți cognitive.

Pe întreaga durată a campaniei, nu au fost identificate materiale în format **Braille, audio sau video cu interpretare în limbaj mimico-gestual**. Subtitrările, acolo unde existau, erau incomplete sau aplicate doar la câteva spoturi de promovare. Singura excepție notabilă a fost **Partidul Acțiune și Solidaritate**, care a elaborat o versiune a programului electoral în format **Braille**, însă acest material **nu a fost distribuit pe scară largă**. Observatorii au aflat despre existența acestuia **abia în săptămâna alegerilor**, fapt ce indică o **lipsă de planificare și de diseminare eficientă**. Astfel, **programul în Braille nu a ajuns la majoritatea persoanelor cu dizabilități de vedere**, limitând impactul unei

inițiative care, dacă ar fi fost implementată corect, ar fi putut reprezenta un exemplu de bună practică pentru toate partidele.

În ansamblu, **accesibilitatea informației electorale a fost foarte redusă**. Persoanele cu dizabilități de vedere, de auz sau intelectuale au fost lăsate, în mare parte, în afara procesului de informare egală. Lipsa formatelor alternative, a adaptărilor digitale și a limbajului ușor de înțeles reflectă faptul că mesajele politice din campanie nu sunt concepute pentru toți cetățenii în mod egal, ci continuă să excludă categoriile vulnerabile de la participarea deplină în viața democratică.

3. Evenimente și campanie electorală

Pe parcursul perioadei de monitorizare (1–21 septembrie 2025), observatorii din cele zece raioane (Edineț, Florești, Bălți, Glodeni, Fălești, Criuleni, Căușeni, Cantemir, Cahul și Chișinău) au documentat peste **15 evenimente electorale**, inclusiv lansări de campanie, dezbateri publice, întâlniri cu alegătorii în corturi stradale și adunări în aer liber.

Majoritatea locațiilor în care s-au desfășurat evenimentele **nu au fost adaptate** pentru persoanele cu dizabilități. În numeroase cazuri, spațiile alese nu aveau rampe, lifturi sau grupuri sanitare accesibile. Persoanele cu mobilitate redusă au întâmpinat dificultăți considerabile în intrarea și/sau deplasarea în interiorul sălilor, în unele cazuri fiind nevoite să renunțe la participare.

Evenimentele organizate **în aer liber** (în piețe publice, scuaruri sau curți ale caselor de cultură) au oferit un acces fizic mai larg, însă au lipsit **măsurile minime de confort**, precum spațiile umbrite sau locurile special amenajate pentru persoanele cu dizabilități. Temperaturile ridicate și absența mobilierului adaptat au făcut ca participarea să fie dificilă pentru multe persoane, în special pentru cele în scaun rulant sau cu dificultăți locomotorii.

Exemple specifice din teren

- **Cantemir.** Lansarea Partidului Acțiune și Solidaritate (PAS) la Casa de Cultură Cantemir s-a desfășurat într-o locație parțial accesibilă. A existat rampă la intrare și lumină adecvată în sală, însă grupurile sanitare nu erau complet adaptate. Evenimentul a fost bine organizat, cu utilizarea microfoanelor, ceea ce a facilitat parțial accesul persoanelor cu deficiențe de auz. Nu au fost disponibile materiale în formate alternative (Braille, subtitrări, limbaj mimico-gestual).
- **Cahul.** Dezbaterile publice la Colegiul „Iulia Hasdeu” (04.09.2025) a fost parțial accesibilă. Deși intrarea în clădire era prevăzută cu rampă, sala de conferințe,

amplasată la etajul trei, a fost inaccesibilă. Evenimentul a fost transmis în direct pe rețelele sociale, ceea ce a crescut ușor accesibilitatea informațională.

- **Leova.** În data de 05.09.2025, la Liceul „Constantin Spătaru”, dezbaterile electorale au fost moderate într-un spațiu parțial accesibil. La eveniment a participat și **Radu Raicu**, candidat din partea **Partidului Liberal Democrat (ALDE)**, o persoană cu dizabilitate locomotorie, care a adus în discuție tema accesului în clădirile publice și la serviciile locale. Totuși, nici aici nu s-au remarcat participanți cu dizabilități în public.
- **Criuleni.** La data de 11 septembrie, Consiliul Raional a găzduit o dezbatere electorală cu participarea a 7 formațiuni politice, printre care PAS, PSRM, ALDE, Respect Moldova și Partidul Nostru. Sala a fost greu accesibilă din cauza treptelor la intrare și lipsei rampelor funcționale. Participarea persoanelor cu dizabilități a fost limitată. În aceeași zi, Partidul Nostru a organizat un miting în aer liber cu prezența lui Renato Usatîi, eveniment la care accesul fizic a fost mai facil, dar fără condiții adaptate.
- **Edineț.** Lansarea PAS în scuarul central a avut loc la temperaturi ridicate, fără asigurarea unor locuri speciale pentru persoanele cu mobilitate redusă. De asemenea, în oraș s-au observat corturi și puncte de informare ale mai multor partide – PAS, Blocul Alternativa, LOC, PSDE, însă niciunul nu a oferit materiale în format accesibil sau adaptări.

Evenimentele analizate au scos în evidență **lipsa unei viziuni incluzive** în planificarea campaniilor electorale. Niciun partid nu a implementat în mod consecvent măsuri de accesibilitate. Deși unele activități au fost transmise **live pe rețelele de socializare**, acestea nu au avut subtitrări sau interpretare în limbaj mimico-gestual, reducând semnificativ gradul de incluziune informațională.

De asemenea, observatorii au remarcat **absența persoanelor cu dizabilități în echipele de campanie**. În afara cazului lui Radu Raicu (ALDE), nu au fost identificați alți candidați, voluntari sau vorbitori cu dizabilități. În public, prezența acestora a fost sporadică, fără roluri active sau vizibile.

În ansamblu, **campania electorală s-a desfășurat fără a lua în considerare nevoile persoanelor cu dizabilități**. Lipsa infrastructurii adaptate, absența materialelor accesibile și neimplicarea persoanelor cu dizabilități în activitățile de promovare demonstrează că participarea lor civică rămâne limitată și dependentă de inițiative izolate, nu de o abordare sistematică și echitabilă.

4. Prezența și reprezentarea persoanelor cu dizabilități

Participarea persoanelor cu dizabilități la campania electorală a fost **extrem de redusă**. În toate cele zece raioane monitorizate, observatorii au constatat că persoanele cu dizabilități nu au fost implicate activ nici ca și candidați, nici ca voluntari sau membri ai echipelor de campanie. În majoritatea cazurilor, acestea au fost prezente doar ca **spectatori tăcuți**, de multe ori la marginea evenimentelor, fără posibilitatea reală de a se exprima sau de a se implica.

Deși în programele electorale ale unor partide (în special PAS și PSRM) au existat referiri generale la „egalitate de șanse” sau „integrare socială”, aceste angajamente nu s-au tradus în acțiuni concrete. **Niciun partid politic nu a avut o strategie vizibilă de implicare a persoanelor cu dizabilități** în activitățile electorale, iar lipsa de reprezentare în listele de candidați este o dovadă clară a excluderii structurale din viața politică.

Câteva excepții izolate demonstrează însă că **participarea este posibilă** atunci când există voință și sprijin.

În **Leova**, candidatul **Radu Raicu**, persoană cu dizabilitate locomotorie, aflat pe lista de candidați la funcția de **deputat din partea Partidului Liberal Democrat (ALDE)**, a participat activ la dezbateri, unde a vorbit despre accesibilitatea spațiilor publice și despre nevoia ca partidele să includă persoane cu dizabilități nu doar în campanie, ci și în procesele decizionale interne.

În **Cantemir**, **Ludmila Adamciuc**, aflată pe lista de candidați la funcția de **deputat din partea Partidului Acțiune și Solidaritate (PAS)** și mamă a unui copil cu dizabilitate, a fost prezentă la lansarea campaniei partidului și a adus în discuție problema accesului la educație pentru copiii cu nevoi speciale. Deși implicarea sa a fost punctuală, gestul a transmis un mesaj important privind responsabilitatea partidelor de a asculta vocile părinților și ale persoanelor afectate direct de lipsa incluziunii.

În alte raioane – **Edineț, Criuleni, Căușeni, Ștefan-Vodă, Cahul, Chișinău, Florești și Bălți** – **nu s-au identificat candidați sau voluntari cu dizabilități**. În unele cazuri, observatorii au remarcat prezența persoanelor cu mobilitate redusă în public, dar acestea nu au fost invitate să vorbească sau să participe.

Un exemplu relevant este cel din **Edineț**, unde o persoană în scaun rulant a fost nevoită să asiste la o întâlnire stradală de la distanță, din cauza treptelor care blocau accesul către cortul electoral. Situații similare au fost constatate și în **Criuleni**, unde persoanele cu dizabilități au urmărit evenimentele din afara sălii, neavând posibilitatea să intervină sau să se facă auzite.

Pe lângă barierele fizice, s-au observat și **bariere atitudinale** – de la lipsa de invitații adresate persoanelor cu dizabilități până la tonul condescendent al unor

reprezentanți de partid, care au tratat prezența acestora mai degrabă ca pe un gest simbolic, și nu ca pe o contribuție valoroasă.

Niciun partid nu a oferit asistență personală, interpretare în limbaj mimico-gestual sau materiale de campanie în formate accesibile. În lipsa acestor elemente, implicarea reală a persoanelor cu dizabilități a fost imposibilă.

Această absență sistematică reflectă **o problemă profundă de reprezentare**. Într-o democrație incluzivă, participarea politică a persoanelor cu dizabilități nu ar trebui să fie o excepție, ci o parte firească a vieții civice. Exemplele izolate din Leova și Cantemir arată că există potențial, dar totodată demonstrează cât de mare este decalajul între intenții și realitate. Fără politici interne de incluziune în partide, fără infrastructură adaptată și fără schimbări de atitudine, persoanele cu dizabilități vor rămâne spectatori ai deciziilor care le influențează viața, și nu participanți egali la aceste decizii.

5. Accesibilitatea pe rețelele de socializare

Monitorizarea activităților online desfășurate de partidele politice în perioada campaniei electorale (1-21 septembrie 2025) a evidențiat diferențe majore în modul de comunicare și în gradul de accesibilitate a informațiilor. Prezența digitală a fost intensă, dar **slab adaptată nevoilor persoanelor cu dizabilități**.

Constatări principale

- **Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS)** a fost una dintre puținele formațiuni care a utilizat **subtitrări la unele materiale video**, în special în postările cu conținut informativ. Totuși, practica nu a fost constantă, iar majoritatea materialelor video au rămas inaccesibile persoanelor cu deficiențe de auz.
- **Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM) și Mișcarea Respect Moldova** au publicat frecvent materiale vizuale, dar fără elemente de accesibilitate digitală. Deși s-au folosit culori contrastante și mesaje vizuale clare, **nu au existat descrieri alternative (alt-text)** pentru imagini, iar textele au fost adesea tehnice, dense și greu de înțeles pentru persoanele cu dizabilități intelectuale.
- Alte formațiuni politice, precum **ALDE**, **AUR** și **Blocul Alternativa**, au difuzat dezbateri și spoturi electorale online, însă fără subtitrări, interpretare în limbaj mimico-gestual sau versiuni audio descriptive. Chiar și atunci când mesajele erau bine structurate, **limbajul complicat și frazele lungi** au limitat accesul persoanelor cu dificultăți de înțelegere.

În general, **niciunul dintre partidele monitorizate nu a aplicat consecvent bune practici de accesibilitate digitală**. Lipsa subtitrărilor, a descrierilor alternative, a interpretării în limbaj mimico-gestual și a textelor în format ușor de citit s-a manifestat constant. Chiar și în cazurile în care au fost utilizate culori contrastante sau fonturi vizibile, acestea nu au compensat absența elementelor esențiale de accesibilitate.

Astfel, campania electorală din mediul online a fost **activă, dar puțin incluzivă**. Persoanele cu dizabilități de vedere, de auz sau intelectuale au fost, în mare parte, **excluse din spațiul digital electoral**, neavând acces egal la informațiile publicate. Comunicarea online a pus accent pe imagine și marketing politic, dar **nu pe accesibilitate și comprehensiune**.

Pentru ca rețelele sociale să devină un instrument real de participare civică pentru toți cetățenii, partidele trebuie să adopte **politici clare de comunicare digitală accesibilă**, care să includă subtitrări, descrieri alternative, texte simplificate și interpretare în limbaj mimico-gestual pentru toate materialele video importante.

6. Alte aspecte relevante

Pe parcursul perioadei de monitorizare, observatorii au identificat o serie de aspecte ce reflectă modul în care actorii politici și autoritățile electorale abordează incluziunea persoanelor cu dizabilități. Deși au fost constatate anumite inițiative pozitive, lipsa unei abordări unitare și consecvente este evidentă.

Mai mulți observatori au raportat că membrii birourilor electorale au participat la instruiți privind interacțiunea cu alegătorii cu dizabilități, organizate de **Comisia Electorală Centrală (CEC)** cu sprijinul unor organizații partenere. Aceste instruiți au fost apreciate ca un **pas pozitiv**, contribuind la creșterea nivelului de înțelegere și de empatie față de alegătorii cu nevoi speciale. Totuși, aplicarea cunoștințelor acumulate a fost inegală: în unele secții, membrii birourilor au demonstrat o atitudine deschisă și disponibilitate de a sprijini alegătorii cu mobilitate redusă, în timp ce în altele s-au observat **confuzii privind procedura urnei mobile și modul de asistență în timpul votării**, ceea ce a afectat uniformitatea experienței electorale.

În ansamblu, **nu au fost observate acțiuni sistematice** din partea partidelor politice pentru a promova participarea persoanelor cu dizabilități la procesul electoral. Niciun partid nu a desfășurat campanii de informare sau materiale adaptate pentru alegătorii cu dizabilități. De asemenea, administrațiile publice locale nu au asigurat măsuri suplimentare de informare accesibilă (afișe cu caractere mari, materiale audio, panouri la înălțime accesibilă etc.), iar o parte din secțiile de votare au rămas dificil de accesat din cauza **lipsei rampelor funcționale** sau din cauza **pragurilor înalte**.

Un incident raportat de observatori a avut loc în cadrul unei activități publice organizate de **Partidul Politic NOI**, în timpul căreia un reprezentant al formațiunii a utilizat expresia „**invalidi**” atunci când s-a referit la persoanele cu dizabilități. Deși situația a fost una **izolată**, ea relevă faptul că **stigmatizarea și folosirea unei terminologii învechite persistă în discursul politic**, demonstrând necesitatea unei instruirii suplimentare a actorilor politici privind **limbajul incluziv și respectuos**. Observatorii au remarcat că, deși intenția nu a fost una discriminatorie, utilizarea unui asemenea termen perpetuează percepții negative și denotă o lipsă de sensibilizare față de drepturile și demnitatea persoanelor cu dizabilități.

Monitorizarea arată că, deși există **inițiative pozitive și exemple de deschidere**, accesibilitatea și incluziunea rămân **nestructurate și neuniforme**. Lipsa unor acțiuni coerente și persistența unui limbaj inadecvat demonstrează că **accesul egal al persoanelor cu dizabilități la procesul electoral** continuă să fie mai degrabă o excepție decât o practică constantă.

Concluzii generale ale monitorizării procesului electoral

- Accesibilitatea rămâne una dintre cele mai serioase probleme: doar 3 din cele 55 de sedii de partid vizitate au fost considerate funcțional accesibile pentru persoanele cu dizabilități.
- Majoritatea evenimentelor electorale s-au desfășurat în locații inaccesibile, cu scări abrupte, lipsa rampelor, a lifturilor și a grupurilor sanitare adaptate.
- Lipsa infrastructurii adaptate a descurajat participarea persoanelor cu mobilitate redusă, multe dintre ele fiind nevoite să renunțe la participare din cauza imposibilității de a intra în locațiile evenimentelor.
- Informațiile electorale au fost greu accesibile, limbajul fiind adesea tehnic și complicat, fără adaptări pentru persoane cu dizabilități de vedere, auz sau intelectuale.
- Niciun partid nu a asigurat materiale în format Braille, audio sau cu interpretare în limbaj mimico-gestual, ceea ce a limitat accesul egal la informații.
- Partidele politice nu au avut strategii clare de incluziune, iar echipele de campanie și listele de candidați nu au inclus persoane cu dizabilități, cu excepția câtorva cazuri izolate.
- Campania online a fost intensă, dar puțin incluzivă — doar câteva materiale au avut subtitrări parțiale, fără alt-text, versiuni audio sau interpretare în limbaj mimico-gestual.
- Persoanele cu dizabilități au fost vizibil absente în spațiul politic, fiind rareori implicate ca vorbitori, voluntari sau candidați.

- Cazul lui Radu Raicu (ALDE) și cel al Ludmillei Adamciuc (PAS) reprezintă excepții pozitive, dar izolate, care demonstrează că implicarea este posibilă când există sprijin politic.
- Evenimentele electorale nu au prevăzut măsuri de confort pentru participanții cu dizabilități, cum ar fi locuri umbrite, spații rezervate sau mobilier adaptat.
- Observatorii au constatat o lipsă de instruire reală a membrilor birourilor electorale privind interacțiunea adecvată cu alegătorii cu dizabilități.
- Accesibilitatea este frecvent evaluată intuitiv de observatori, fără expertiză tehnică, ceea ce generează date eronate, de exemplu, rampelor neconforme li se acordă calificativul „accesibil”.
- Persistă limbajul stigmatizant și atitudinile condescendente, iar exemplul incidentului din cadrul Partidului Politic NOI arată că termenii învechiți precum „invalidi” continuă să fie utilizați în spațiul public.
- Autoritățile publice locale nu au asigurat adaptarea clădirilor publice folosite ca sedii de partid sau locații de campanie, invocând lipsa resurselor.
- Includerea și participarea persoanelor cu dizabilități în procesele electorale rămân excepționale, și nu reprezintă o practică sistemică, iar eforturile de accesibilizare sunt fragmentare și inegale între raioane.

III. MONITORIZAREA ZILEI SCRUTINULUI

În ziua alegerilor, echipa de zece observatori a fost prezentă în teren în zece raioane ale țării. Monitorizarea a cuprins **55 de secții de votare**, situate atât în mediul urban, cât și în cel rural. Obiectivul a fost evaluarea **condițiilor de accesibilitate** a secțiilor pentru persoanele cu dizabilități și a modului în care acestea au putut participa efectiv la exercițiul democratic.

Observatorii au urmărit întreaga desfășurare a procesului de vot – de la deschiderea secțiilor până la închiderea urnelor – și au consemnat aspecte legate de **accesul fizic în incintă, interacțiunea cu personalul birourilor electorale, utilizarea echipamentelor asistive și respectarea confidențialității votului**.

1. Accesul fizic în secțiile de votare

Din cele 55 de secții vizitate, **doar 11** aveau rampă de acces, dar **numai 5** dintre acestea puteau fi utilizate efectiv de o persoană în fotoliu rulant. În rest, **treptele, pragurile înalte și trotuarele denivelate** au reprezentat bariere majore.

În mai multe cazuri, observatorii au fost martori la situații în care persoanele cu mobilitate redusă **așteptau afară**, neputând intra în clădire. Într-o secție, un membru al

biroului a recunoscut deschis: „Am fost instruiți privind pașii de întreprins pentru votarea persoanelor cu dizabilități, dar cum să interacționăm – nu. Nu știu cum să procedez acum când am persoana cu dizabilități afară și ea nu poate intra în secție.”

Această declarație sinceră, dar grăitoare, reflectă faptul că **instrucțiunile tehnice nu sunt suficiente** dacă nu sunt însoțite de o componentă de empatie și comunicare umană.

Observatorii au remarcat că în unele secții rampele erau doar **formale**, montate la un unghi abrupt sau fără balustrade, impropriei utilizării. Deși observatorii Promo-LEX notează în fișele lor dacă există rampă, unii dintre ei au recunoscut că **nu dețin expertiza tehnică** pentru a evalua conformitatea acestora, ceea ce explică discrepanțele dintre observațiile oficiale și realitatea constatată în teren.

În interiorul secțiilor, situația a fost adesea dificilă. **Cabinele de vot erau înguste**, paravanele nu erau fixate stabil, iar mesele pentru semnături erau prea înalte. În unele cazuri, alegătorii cu dizabilități locomotorii nu au putut intra în cabină cu fotoliul rulant și au fost nevoiți să voteze sprijiniți de altcineva, pierzându-se astfel parțial confidențialitatea votului.

Grupurile sanitare au fost, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, inaccesibile. În mediul rural, toaletele erau situate în curte, fără rampă sau podea stabilă, iar în mediul urban, deși aflate în interior, lipseau barele de sprijin și spațiul minim necesar pentru utilizarea unui scaun rulant. În discuțiile purtate cu membrii unor birouri electorale, observatorii au aflat că **utilizarea grupurilor sanitare din incinta instituției a fost interzisă – atât pentru membrii biroului, cât și pentru alegători** – din motive administrative sau prin decizii interne. În unele cazuri, personalul a menționat că li s-a spus explicit să nu permită accesul alegătorilor la grupul sanitar al instituției.

Această situație a fost percepută ca **lipsă de respect și de considerație** față de nevoile de bază ale tuturor participanților la procesul electoral, subliniind încă o dată cât de puțin este privită **accesibilitatea ca parte integrantă a demnității umane**, și nu doar ca o cerință logistică.

2. Accesibilitatea informațională

La nivel informațional, **deficiențele au fost sistemice**. Afișele cu listele de candidați erau amplasate prea sus, iar caracterele tipografice erau mici. Panourile informative lipseau adesea sau erau plasate în zone slab iluminate.

Deși echipamentele asistive (lupe, plicuri trafaret) erau prezente în aproape toate secțiile, **ele nu erau folosite în mod real**. În mai multe situații, observatorii au trebuit să întrebe unde se află aceste instrumente, pentru ca personalul să le caute în dulapuri sau în cutii neetichetate.

Niciun observator nu a raportat existența materialelor în **Braille**, a textelor în **limbaj ușor de citit** sau a **suporturilor audio** pentru persoanele cu deficiențe de vedere.

3. Interacțiunea cu membrii birourilor electorale

Atitudinea generală a membrilor birourilor electorale a fost una de **bună-credință**, dar nivelul de pregătire practică a fost redus. Deși unii președinți de birouri au afirmat că au participat la instruiți privind incluziunea, în realitate **acestea s-au limitat la explicații despre procedura votului**, și nu despre comunicarea empatică sau comportamentul față de alegătorii cu dizabilități.

Într-o discuție cu șefa unui birou, când observatorul a întrebat-o dacă au votat persoane cu dizabilități, răspunsul a fost: „Aveți în vedere persoane handicapate?” „Nu, persoane **cu dizabilități**.”

Această reacție arată clar că **termenii vechi și stigmatizanți** continuă să fie folosiți în administrația electorală, semn că **sensibilizarea lingvistică și formarea atitudinală** lipsesc aproape complet.

Cu toate acestea, au existat și exemple pozitive. În unele secții, membrii birourilor au adaptat tonul, au oferit sprijin discret și au înțeles nevoile alegătorilor. Într-o secție din sudul țării, o președintă de birou a coborât personal scările pentru a discuta cu o persoană cu dizabilitate care nu putea urca, încercând să găsească o soluție de vot prin urna mobilă.

4. Votul prin urna mobilă și participarea alegătorilor cu dizabilități

Pentru numeroase persoane cu dizabilități severe, **urna mobilă a fost singura posibilitate reală de a-și exercita dreptul de vot**. Lipsa transportului adaptat, barierele arhitecturale și distanța mare până la secția de votare i-au împiedicat pe mulți să ajungă personal la urne.

În general, procesul de vot prin urna mobilă s-a desfășurat **corect din punct de vedere procedural**. Membrii birourilor electorale au respectat termenele și au ajuns la domiciliile alegătorilor în timp util. În multe situații, echipele au dat dovadă de **grijă și răbdare**, explicând calm procedura și oferind sprijin cu discreție și respect.

Cu toate acestea, **confidențialitatea votului nu a fost mereu garantată**. În special în centrele rezidențiale, mai multe persoane au votat simultan în aceeași cameră, uneori în prezența personalului instituției. Deși intenția a fost de a asigura sprijin, lipsa delimitării spațiului și prezența altor persoane au diminuat caracterul secret al votului. Un observator a notat: „Membrii biroului au fost politicoși și corecți, dar votul s-a desfășurat cu mai multe persoane în cameră. Se simțea o teamă tăcută de a greși.”

În comunitate, alegătorii care au solicitat urna mobilă au exprimat **recunoștință pentru acest mecanism**, considerându-l o formă de respect față de demnitatea lor civică. O femeie dintr-o localitate rurală a menționat: „Nu pot merge până la școală, dar mă bucur că vin ei la mine. Așa mă simt și eu parte din lume.”

De asemenea, unele persoane cu dizabilități au ales să meargă personal la secțiile de votare în ciuda dificultăților. Mulți au descris experiența ca fiind **obositoare, dar importantă**, subliniind că au venit să voteze „pentru că este un drept al lor și nu vor să fie uitați”.

Un alegător a declarat: „Chiar dacă mi-e greu, vin să votez de fiecare dată. Este dreptul meu și vreau să-l folosesc.”

Participarea persoanelor cu dizabilități, deși redusă numeric, are o **valoare simbolică și civică profundă**. Prezența lor în secțiile de votare arată dorința de implicare și conștientizarea importanței votului ca act de apartenență la comunitate.

Observatorii au remarcat că, în multe situații, **simpla apariție a unei persoane cu dizabilități la secție a stârnit reacții vizibile** din partea membrilor birourilor și a altor alegători – un amestec de surpriză, respect și, uneori, neputință. Acest fapt demonstrează cât de rară este încă prezența persoanelor cu dizabilități în viața publică și politică, dar și cât de multă putere simbolică poartă fiecare gest de participare.

În ciuda obstacolelor, aceste persoane au arătat că **exercițiul votului este, pentru ele, mai mult decât o obligație civică – este o formă de recunoaștere, de vizibilitate și de demnitate**.

5. Vocea alegătorilor cu dizabilități

Pentru a completa observațiile din teren, echipa de monitorizare a colectat **24 de răspunsuri** la chestionarul privind experiența de participare la vot a persoanelor cu dizabilități. Rezultatele oferă o imagine realistă a **percepțiilor, barierelor și nevoilor reale** ale acestor alegători.

Profilul respondenților

Dintre cei 24 de participanți, **două treimi (66,7%) locuiesc în mediul rural**, iar o treime – în orașe.

Tipurile de dizabilitate declarate au fost:

- **dizabilitate fizică – 17 persoane (70,8%),**
- **dizabilitate de vedere – 3 persoane (12,5%),**
- **dizabilitate intelectuală – 2 persoane (8,3%),**
- **„prefer să nu spun” – 2 persoane (8,3%).**

Majoritatea respondenților, **21 din 24 (87,5%)**, au participat la ultimele alegeri, ceea ce indică un grad ridicat de interes civic. Doar 3 persoane au declarat că nu au votat.

Modalitatea de vot și de participare

Dintre cei care au votat, **22 de persoane (91,7%)** au mers la secția de votare, iar **2 persoane (8,3%)** au votat cu urna mobilă. Aceste date arată o dorință clară de participare activă, chiar dacă accesul fizic rămâne o provocare.

Cei care nu au putut vota au invocat motive precum:

- **inaccesibilitatea secției de votare;**
- **lipsa transportului adaptat.**

O persoană a relatat că mama sa, care este asistent personal, s-a îmbolnăvit și nu a putut depune cererea pentru urna mobilă, ceea ce a făcut imposibilă participarea la vot.

Dificultăți întâlnite în ziua votării

Răspunsurile au arătat o realitate comună: **accesul fizic rămâne principala barieră**. Printre problemele menționate se numără:

- **absența rampelor funcționale sau existența unora abrupte;**
- **praguri înalte la intrare și coridoare înguste în secție;**
- **lipsa marcajelor vizibile pentru persoanele cu deficiențe de vedere;**
- **toalete inaccesibile sau amplasate în curte;**
- **lipsa iluminării adecvate în interiorul secției.**

În ansamblu, **14 din cei 23 de respondenți** au menționat cel puțin o barieră de accesibilitate a secțiilor de votare și **doar 9 persoane** au afirmat că nu au întâmpinat dificultăți.

Condițiile care ar facilita participarea

Întrebați ce ar trebui să se întâmple pentru a merge mai ușor la vot, majoritatea (12 persoane sau 57,1%) au răspuns: „**Să am acces în secția de votare.**”

Alte sugestii sunt:

- **organizarea transportului pentru persoanele cu dizabilități (2 răspunsuri);**
- **informații mai accesibile despre dreptul la vot și candidați (1 răspuns);**
- **sprijin în completarea cererilor pentru urna mobilă (1 răspuns);**
- **asistență din partea altor persoane (1 răspuns).**

Aceste răspunsuri arată că problema principală nu este lipsa dorinței de a participa, ci **bariera fizică și organizatorică** care descurajează implicarea.

Percepția asupra procesului de vot

Cei mai mulți respondenți (**21 din 24 sau 87,5%**) au menționat că s-au simțit **respectați și în siguranță** în timpul votării. Totuși, câteva persoane au declarat că s-au simțit **nesigure fără ajutor (1 răspuns)** sau **emoționate și stresate (2 răspunsuri)**.

Sprijinul oferit a venit, în majoritate cazurilor, din partea **membrilor familiei (19 răspunsuri)**. Alte surse de asistență menționate:

- **reprezentanți ai biroului electoral (1 răspuns),**
- **asistent personal (1 răspuns),**
- **nicio persoană (1 răspuns)** – în acest caz, alegătorul a menționat că s-a descurcat singur.

Un participant a scris: „M-am bucurat că anul acesta m-am descurcat singură. A fost pentru prima dată.”

Alte observații și mesaje ale alegătorilor

La final, persoanele chestionate au oferit comentarii suplimentare, iar unele răspunsuri conțin **mesaje directe și puternice**, care reflectă starea actuală privind accesibilitatea:

„Pentru persoanele în scaun rulant, secția de votare nu este accesibilă.”

„Nimeni nu se gândește la persoanele cu mobilitate redusă. Ar fi putut să se improvizeze o rampă din scânduri, dar nimeni nu s-a gândit.”

„Nu este accesibilitate la secția de votare.”

Aceste constatări demonstrează că **problema nu este lipsa dorinței de participare, ci indiferența sistemică** și absența soluțiilor simple care ar putea face diferența, cum ar fi o rampă improvizată, o ușă mai largă sau un grup sanitar accesibil.

Chestionarul arată că **persoanele cu dizabilități au voință civică, dar sistemul încă le împiedică să o exercite pe deplin**. În ciuda obstacolelor, majoritatea celor intervievați declară că vor continua să voteze, pentru că **votul înseamnă demnitate și recunoaștere**.

Constatările monitorizării zilei scrutinului

- În rapoartele birourilor electorale nu sunt colectate informații privind alte tipuri de dizabilități (intelectuale, mintale, multiple), fiind menționate doar cele locomotorii, de vedere și de auz, ceea ce limitează analiza.
- Nu este specificat locul în care au votat persoanele cu dizabilități – în secție sau prin urna mobilă, fapt care reduce valoarea analitică a datelor și îngreunează evaluarea accesului real.

- Accesul fizic în multe secții a fost dificil: rampe abrupte ori improvizate, uși înguste, praguri înalte; uneori intrarea principală era blocată și se folosea o ușă laterală greu accesibilă.
- Grupurile sanitare au fost, în majoritate, inaccesibile; în unele situații, cu regret, utilizarea lor a fost interzisă atât membrilor biroului, cât și alegătorilor.
- Cabinele de vot adaptate au fost rareori disponibile sau funcționale; în unele secții au fost luate de echipa cu urna mobilă, lăsând fără opțiune alegătorii care au venit ulterior.
- Plicurile trafaret au lipsit temporar din mai multe secții, deoarece erau folosite cu urna mobilă, ceea ce a împiedicat votul independent al persoanelor cu deficiențe de vedere.
- În centrele rezidențiale, mai multe persoane au votat simultan în aceeași încăpere, uneori în prezența personalului, afectând confidențialitatea și independența votului.
- Transportarea alegătorilor este interzisă, iar lipsa unui mecanism instituțional de transport adaptat a limitat suplimentar accesul persoanelor cu mobilitate redusă, mai ales în mediul rural.
- Membrii birourilor au fost instruiți mai ales cu privire la proceduri, fără ghidaj practic despre comunicarea și sprijinul adecvat pentru persoanele cu dizabilități; în unele cazuri, nu au știut cum să procedeze când o persoană nu putea intra în clădire.
- Au fost folosite expresii jignitoare („handicapate”, „invalizi”), indicând bariere atitudinale și lipsă de sensibilizare cu privire la terminologia corectă.
- Materialele și informațiile electorale nu au fost disponibile în formate accesibile (Braille, audio, limbaj mimico-gestual), iar afișele au fost montate la înălțimi greu de citit din scaunul rulant; textele erau adesea lungi și tehnice.
- Echipamentele de accesibilitate uneori nu au fost utilizate sau erau montate greșit; cabinele au fost plasate în zone greu accesibile, iar rampele existente nu au fost folosite din necunoaștere sau s-a considerat că „nu sunt necesare”.
- Nu a existat, în mod constant, o persoană desemnată în cadrul birourilor electorale pentru sprijinirea alegătorilor cu dizabilități; asistența a depins de bunăvoința membrilor disponibili, ceea ce a dus la tratament inegal între secții.
- Accesibilitatea este frecvent monitorizată „intuitiv” de observatori care nu dețin expertiză tehnică, ceea ce duce la raportări eronate (de exemplu, se bifează „există rampă” chiar dacă aceasta este neconformă sau inutilizabilă).
- Nu s-au realizat evaluări preventive ale infrastructurii și nu există indicatori standardizați de accesibilitate; problemele au fost observate abia în ziua scrutinului, ceea ce face dificilă compararea între secții și corectarea din timp a deficiențelor.

CONCLUZII GENERALE

Monitorizarea campaniei și a zilei scrutinului arată, coerent și din multiple surse, că dreptul la vot al persoanelor cu dizabilități rămâne preponderent **formal**, nu efectiv. Deși s-au înregistrat câteva inițiative punctuale (de ex., programul în Braille al PAS, unele transmisii live sau rampa funcțională în câteva sedii), imaginea de ansamblu este una de **accesibilitate redusă și incluziune inconsistentă**.

Pe parcursul perioadei analizate, **doar 3 din 55** de sedii de partid au fost funcțional accesibile, majoritatea evenimentelor s-au desfășurat în spații cu **bariere arhitecturale evidente**, iar **materialele electorale** – offline și online – nu au fost adaptate în mod sistematic pentru persoanele cu dizabilități de vedere, de auz sau intelectuale. În ziua votului, numeroase secții au prezentat **rampe improprii, uși înguste, praguri înalte, cabine neadaptate și grupuri sanitare inaccesibile**; echipamentele asistive au lipsit temporar sau au fost folosite incorect (de pildă, plicul trafaret plecat cu urna mobilă), iar **confidențialitatea** a fost uneori afectată în centrele rezidențiale.

Dimensiunea umană confirmă aceeași concluzie: membrii birourilor electorale au acționat, în general, cu bună-credință, dar **nu au avut instruire practică suficientă** în interacțiunea cu persoanele cu dizabilități, ceea ce a dus la ezitări procedurale și la situații discriminatorii de limbaj. În paralel, **interdicția transportării alegătorilor**, neînsoțită de un mecanism public de **transport adaptat**, a limitat suplimentar participarea, mai ales în mediul rural.

La nivel de date, **colectarea este incompletă**: nu se consemnează alte tipuri de dizabilități (intelectuale, mintale, multiple) și nu se notează **locul exprimării votului** (în secție sau prin urna mobilă). Mai mult, accesibilitatea este adesea **evaluată intuitiv** de observatori fără expertiză tehnică, ceea ce generează **raportări inexacte**. Fără **indicatori standardizați** și o **evaluare preventivă** a infrastructurii, problemele sunt descoperite abia în ziua scrutinului și nu pot fi corectate la timp.

În ansamblu, raportul confirmă că persoanele cu dizabilități **manifestă voință civică** și caută modalități de a participa, dar **sunt sistematic împiedicate de bariere fizice, informaționale, organizaționale și atitudinale**. Câteva exemple pozitive (inclusiv două candidaturi vizibile) arată că **schimbarea este posibilă**, însă, în lipsa unei abordări unitare, care să includă **adaptarea infrastructurii, comunicare accesibilă, instruire practică a BESV, mecanisme de transport adaptat și colectare riguroasă a datelor**, participarea egală rămâne o excepție, nu o regulă.

RECOMANDĂRI

1. Amenajarea tuturor secțiilor de votare la nivelul solului sau dotarea acestora cu rampe conforme, cu unghi de înclinare redus, balustrade și suprafețe antiderapante, pentru a permite accesul sigur al persoanelor cu mobilitate redusă.
2. Asigurarea ușilor de acces suficient de largi, fără praguri înalte și obstacole, care să permită trecerea fotoliilor rulante.
3. Adaptarea grupurilor sanitare pentru persoanele cu dizabilități: echipate cu bare de sprijin, uși late și spațiu suficient de manevră.
4. Marcarea clară, vizibilă și iluminată a căilor de acces către secțiile de votare, pentru a facilita orientarea persoanelor cu deficiențe de vedere și/sau cu mobilitate redusă.
5. Asigurarea permanentă în fiecare secție de votare a cel puțin două plicuri trafaret pentru alegătorii cu deficiențe de vedere, pentru a garanta posibilitatea de vot independent.
6. Asigurarea în fiecare secție a unei cabine de vot mobile, adaptate pentru persoanele în scaun rulant, care să poată fi utilizată de echipele cu urna mobilă fără a priva alți alegători de acest drept.
7. Elaborarea unei proceduri naționale privind asigurarea transportului adaptat pentru alegătorii cu dizabilități, în special din zonele rurale, pentru a le permite deplasarea sigură la secțiile de votare fără a încălca legislația privind transportarea alegătorilor.
8. Adaptarea și modernizarea infrastructurii clădirilor publice utilizate ca secții de votare, astfel încât să respecte standardele minime de accesibilitate prevăzute de lege.
9. Evaluarea preventivă a accesibilității tuturor secțiilor de votare înaintea fiecărui scrutin, cu timp suficient pentru remedierea problemelor identificate.
10. Introducerea unor indicatori naționali clari privind accesibilitatea fizică pentru a permite compararea nivelului de incluziune între raioane și localități.
11. Implicarea autorităților publice locale în procesul de adaptare a infrastructurii electorale, inclusiv prin alocarea fondurilor necesare pentru amenajarea rampelor, adaptarea grupurilor sanitare și instalarea semnalizărilor vizuale și tactile.
12. Asigurarea ca toate echipamentele ce țin de accesibilitate (rampe, cabine mobile, plicuri trafaret) să fie utilizabile, montate corect și disponibile pe toată durata scrutinului.

13. Instruirea personalului tehnic și a membrilor birourilor electorale privind montarea și utilizarea corectă a echipamentelor ce țin de accesibilitate, pentru a preveni situațiile în care acestea rămân nefolosite sau montate incorect.
14. Îmbunătățirea sistemului de colectare a datelor privind participarea persoanelor cu dizabilități la procesul electoral prin includerea în rapoartele birourilor electorale a informațiilor despre tipurile de dizabilități (inclusiv intelectuale, mintale și multiple) și despre locul în care a fost exprimat votul – în secție sau prin urna mobilă – pentru a permite o analiză completă și fundamentată a gradului real de accesibilitate și incluziune.
15. Crearea unui mecanism de raportare rapidă a problemelor privind accesibilitatea în ziua alegerilor, pentru a permite intervenții imediate și înlăturarea barierelor care împiedică participarea alegătorilor cu dizabilități.
16. Asigurarea că toate partidele politice, autoritățile locale și Comisia Electorală Centrală aplică în mod consecvent principiul „acces egal pentru toți” în amenajarea și gestionarea procesului electoral.

Dreptul la vot este un drept fundamental și un pilon al democrației. Pentru ca acesta să fie real și nu doar teoretic, este nevoie de eforturi comune din partea autorităților, a partidelor politice, a mass-mediei, dar și a societății civile.

În același timp, persoanele cu dizabilități au un rol decisiv: doar prin participarea lor activă în secțiile de votare și în procesele electorale pot fi înlăturate stereotipurile și prejudecățile care încă persistă. Prezența acestor alegători la urne transmite un mesaj clar că ei sunt cetățeni egali, cu drepturi depline, care trebuie respectați și incluși în toate deciziile ce privesc viitorul țării.